کۆمەڵە چیرۆکی (پیرە پەپولەکانی ئێواران) لە ڕوانگەی ڕەخنەی کۆمەڵایەتییەوە

شاەگوڵ کامیل محمود [1]، سەلیم ڕەشید صالح [2]

[1,2] بەشی زمانی کوردی، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی سەلاحەددین، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

کۆمەڵە چیرۆکی "پیرە پەپولەکانی ئێواران" لە نوسینی شێرزاد حەسەن یەکێکە لەوچیرۆکانەی ، کە ڕەنگدانەوەی پرسە کۆمەڵایەتی و کەلتوری و مێژوییەکانی کۆمەڵگەی کوردییە. ئەم کۆمەڵەیە لە ڕێگەی گێڕانەوەی فرەدەنگ و بەکارهێنانی هێما و مێتافۆری ئەدەبی، شوناس و ململانێی نێوان نەریت و مۆدێرنێتە و پرسی چەوساندنەوەی کۆمەڵایەتی شیدەکاتەوە. توێژینەوەی ئێستا بە سود وەرگرتن لە میتۆدی ڕەخنەی ئەدەبی کۆمەڵایەتی، هەوڵ دەدات بەدواداچون بۆ ئەو ڕێگایانە بکات کە واقیعە کۆمەڵایەتییەکان لەم چیرۆکەدا دەرکەوتون. لەم ڕووەوە چەمکەکانی وەک دەسەڵات، گوتاری باڵادەست، بەرخۆدان و قەیرانی شوناس وەک چوارچێوەی شیکاریی بەکارهێنراون. دەرەنجامەکانی توێژینەوەکە،دەریدەخەن کە شێرزاد حەسەن بە کەڵک وەرگرتن لە تەکنیکەکانی گێڕانەوەی ژینگەیەکی کۆمەڵایەتی تایبەت نیشاندەدات، کە کارەکتەرەکان تێیدا بەشدارن لە دژایەتییە کەلتوری و مێژوییەکان. ئەم کۆمەڵە چیرۆکە تەنیا ئاوێنەیەکی دۆخی کۆمەڵگا نییە، بەڵکو سەکۆیەک بۆ بیرکردنەوە لە پێکهاتەکانی دەسەڵات و ئەو شێوازانەی کە ئایدۆلۆژیای باڵادەست بەرهەم دەهێننەوە، دەرەخسێنێت. شیکاری ئەم بەرهەمە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە خەیاڵ جگە لە ڕەهەندە جوانکارییەکەی، دەتوانێت وەک ئامرازێک بۆ تێگەیشتن لە دۆخی کۆمەڵایەتی و ڕەخنەگرتن لە پێکهاتە کەلتورییەکان خزمەت بکات. شێرزاد حەسەن وەک یەکێک لە نوسەرە دیارەکانی ئەدەبی کوردی، لە بەرهەمەکانیدا بە شێوەیەکی داهێنەرانە مامەڵەی لەگەڵ پرسە کۆمەڵایەتییەکان کردووە و توانی وێنەیەکی واقیعی لە ئاستەنگە کەلتوری و کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی کوردی بخاتەڕو. ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدات لێکۆڵینەوە لەوە بکات، کە چۆن ئەم چیرۆکانە لە کۆمەڵگایەکدا کە لەگەڵ پرسە ئاڵۆزەکانی وەک هەڵاواردنی چینایەتی، پرسی جێندەری و نایەکسانی کۆمەڵایەتیدا خەبات دەکات.

وشە سەرەکییەکان: ڕەخنەی کۆمەڵایەتی، پیرە پەپولەکانی ئێواران ، کەلتور، شوناس، دەسەڵات.

پێشەکی [1]

ئەدەب وەک ئامرازێک بۆ نوێنەرایەتیکردنی واقیعە کۆمەڵایەتی و کەلتوری و مێژوییەکانی کۆمەڵگە جیاوازەکان ناسراوە. هاوکات چیرۆکی خەیاڵی نەک هەر گێڕانەوەی خەیاڵی و هونەری دروستدەکات، بەڵکو سەکۆیەکە بۆ بیرکردنەوە لە ئاستەنگی کۆمەڵایەتی و نیگەرانییەکانی مرۆڤیش دەڕەخسێنێت. یەکێک لە لقە گرنگەکانی ڕەخنەی ئەدەبی ڕەخنەی کۆمەڵایەتییە، کە جەخت لەسەر پەیوەندیی دەقی ئەدەبی بە پێکهاتە کۆمەڵایەتی و چینایەتی و کەلتوری و سیاسییەکانەوە دەکاتەوە. ئەمجۆرە ڕەخنەیەی ئەدەب تەنها وەک دیاردەیەکی هونەری نازانرێت، بەڵکو وەک ڕەنگدانەوەی کۆمەڵگەش دەزانێت کە لە ڕێگەیەوە دەتوانرێت پەرەسەندن و پرسە کۆمەڵایەتییەکان شیبکرێتەوە، لە نێو نوسەرانی هاوچەرخی کورددا، شێرزاد حەسەن. بەرهەمەکانی بە تایبەت کۆمەڵە چیرۆکی "پیرە پەپولەکانی ئێواران" کە ڕەنگدانەوەی پرسەکانی شوناس و کۆمەڵایەتی و کەلتوری کۆمەڵگەی کوردییە.. مەبەست لەم

[1] . گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان، بەرگی ٩، ژمارە ٢ (٢٠٢٦)
ڕێککەوتی: وەرگرتن ١٩ ئازار ٢٠٢٥؛ پەسەندکردن: ٥ حوزەیران ٢٠٢٥
توێژینەوەی ڕێکخراو: لە ٢ تەمووز ٢٠٢٦ بڵاوکراوەتەوە.

ئیمەیڵی توێژەر: shagul.kamil86@gmail.com
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠٢٦ . شاەگوڵ کامیل محمود، سەلیم ڕەشید صالح، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND 4.0

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp51-59

توێژینەوەیە ئەوەیە کە چۆن پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان، ململانێی نێوان نەریت و مۆدێرنیتە، دەسەڵات و چەوساندنەوە و قەیرانی شوناس لەم کۆمەڵە چیرۆکەدا باس دەکرێن. بۆ ئەم مەبەستە بە کەڵک وەرگرتن لە میتۆدی ڕەخنەی کۆمەڵایەتی هەوڵێک دراوە بۆ شیکردنەوەی چۆنیەتی بەرهەمهێنانەوەی گوتارە باڵادەستەکان و شێوازەکانی بەرخۆدان لە دژی ئەوان لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا. هەروەها ئەم توێژینەوەیە کاریگەریی بەستێنی مێژوویی و کۆمەڵایەتی لەسەر پێکهاتنی ئەم بەرهەمە و پەیوەندییەکەی لەگەڵ پرسە کەلتوری و سیاسییەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا دەکۆڵێتەوە. دواتر دوای پێداچونەوە بە بناغە تیۆریەکانی ڕەخنەی کۆمەڵایەتی، شیکارییەک بۆ تەوەرە کۆمەڵایەتییەکان لە کۆمەڵە چیرۆکی "پیرەپەپولەکانی ئێواراندا" ئەنجام دراوە بۆ ئەوەی بزانرێت ئەم کارە چۆن ڕەنگدانەوەی واقیعەکانی کۆمەڵگاکەیە و چ ڕۆڵێکی لە ڕونکردنەوە و ڕەخنەگرتن لە بارودۆخە کۆمەڵایەتییەکان هەیە .

ئامانجی توێژینەوەکە

ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدات ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانی ئەم بەرهەمە لە ڕوی ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و شوناس و کەلتورییەکانەوە شیبکاتەوە .هەروەها شیکردنەوەی ڕەنگدانەوەی واقیعە کۆمەڵایەتییەکان لە چیرۆکەکاندا: لێکۆڵینەوە لە چۆنییەتی وێناکردنی نایەکسانی کۆمەڵایەتی، چەوساندنەوەی چینایەتی، هەژاری و قەیرانە کۆمەڵایەتییەکان لە گێڕانەوەی خەیاڵیدا،لێکۆڵینەوە لە کاریگەریی شوناس و پێگەی تاک لە کۆمەڵگەدا دەستنیشانکردنی ململانێی نێوان نەریت و مۆدێرنیتە لە دەقدا و لێکۆڵینەوەیە لە ڕێگاکانی نوێنەرایەتیکردنی دەسەڵات و بەرخۆدان لە کارەکەدا تێگەیشتن ،لە تایبەتمەندییە گێڕانەوە و شێوازەکانی (بەرهەمەکە) ئامانجی ئەم توێژینەوەیە.

گرفتی توێژینەوە

سەرەڕای گرنگی و پێویستی توێژینەوەکە لە کۆمەڵە چیرۆکی "پیرە پەپوولەکانی ئێواران" لە ڕوانگەی ڕەخنەی کۆمەڵایەتیەوە، لێکۆڵینەوەی ئێستا ڕووبەڕوی ئاستەنگ و کێشە بووەتەوە کە گرنگترینیان: دەستنەگەیشتن بە لێکۆڵینەوەیەکی بەرفراوان و بەراوردکاری لەسەر شێواز و پێکهاتەی گێڕانەوەی ئەم نوسەرە، پرۆسەی شیکارییەکەی قورس کردووە. سەرچاوە بەردەستەکان زۆرجار گشتین و شیکارییە کۆمەڵایەتییە وردەکانی بەرهەمەکانی شێرزاد حەسەن کەمتر باون.تێدا دیارە. ئاڵۆزی زمان و شێوازی گێڕانەوەی نوسەر گێڕانەوەیی ناهێڵی، تێگەیشتنی ورد لە پەیامە کۆمەڵایەتییەکان قورستر دەکات. زۆرێک لەو چەمکانەی لە چیرۆکەکاندا خراوەتەڕو، بە شێوەیەکی پەردەپۆش دەربڕاون، ئەمەش پرۆسەی دەرهێنانی مانا کۆمەڵایەتییەکان دەکاتەوە.

گرنگیی توێژینەوەکە:

ئەدەب، وەک یەکێک لە گرنگترین ئامرازەکانی نوێنەرایەتیکردنی واقیعە کۆمەڵایەتییەکان، پەیوەندییەکی نزیک بە پێشکەوتنە کەلتوری، سیاسی و مێژووییەکانی کۆمەڵگاکانەوە هەبووە. لێکۆڵینەوە لە دەقە ئەدەبییەکان لە ڕوانگەی ڕەخنەی کۆمەڵایەتیەوە، ئەگەری شیکردنەوەی چۆنیەتی ڕەنگدانەوەی پەیوەندییەکانی دەسەڵات، نایەکسانی کۆمەڵایەتی و ململانێی شوناس دەڕەخسێنێت و نیشان دەدات کە چۆن گوتارە باڵادەستەکان لە چوارچێوەی گێڕانەوەی خەیاڵیدا بەرهەمدەهێنرێنەوە. توێژینەوەی ئێستا لەو ڕوانگەیەوە گرنگە کە بە لێکۆڵینەوە لە کۆمەڵە چیرۆکێک لە چوارچێوەی تیۆرییەکانی ڕەخنەی کۆمەڵایەتی ئەدەبیدا، ئەگەری شیکردنەوەی شێوازی پێکهاتە کۆمەڵایەتی و شوناس و ئایدیۆلۆژییەکان لەم بەرهەمانەدا دەڕەخسێنێت. لەم پێوەندییەدا توێژینەوەکە هەوڵ دەدات نیشان بدات کە نووسەر چۆن قەیرانە کۆمەڵایەتی و کەلتورییەکانی کۆمەڵگاکەی لە ڕێگەی کەڵک وەرگرتن لە گێڕانەوە و هێما و شێوازی گێڕانەوە شیکار کردووە. لە لایەکی دیکەوە ئەم توێژینەوەیە گرنگیدانە بە گێڕانەوەکان، بنەمایەک بۆ شیکردنەوەی کاریگەرییە مێژوویی و کەلتورییەکان لەسەر ئەدەبیاتی هاوچەرخ. گرنگی ئەم ڕێبازە لەوەدایە کە چۆن ئەدەب لە هەمان کاتدا ڕەنگدانەوەی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی، وەک ئامرازێک بۆ ڕەخنەگرتن لە دەسەڵات و هەژمونیش کاردەکات. جگە لەوەش دەتوانرێ ئەنجامی ئەم توێژینەوەیە لە لێکۆڵینەوە بەراوردکارییەکانی ئەدەب و کۆمەڵایەتی و کەلتوریدا کەڵک وەربگیرێت و یارمەتیدەر بێت بۆ پەرەپێدانی چوارچێوەی تیۆری لە بواری ڕەخنەی ئەدەبیدا.

١. چەمک و پێناسەی ڕەخنە

(ڕەخنە بە واتا باوەکەی بۆ (توانجگرتن) بەکارهاتوە) (امین ،٢٠١٢: ١٣)) وشەی ڕەخنە(نقد) لە زمانی فارسیدا چەند واتایەکی هەیە کە بە واتەی: پارەی باو، بەرامبەر بە قەرز، هەڵبژاردنی بێخەوش و چاکی هەر شتێک، هەڵسەنگاندن و پێوانەکردن، نیشاندانی لایەنی باشی و خراپی و هەڵبژاردنی باشترین بێت. هەردو وشەی عەرەبی ڕەخنە(نقد) و ڕەخنەگرتن (انتقاد)هاوواتەی وشەی ئینگلیزی(Criticism) ن ((ئیمامی، ٢٠١٨ ، ١٩-٢٠). (ڕەخنە لە ئەدەبیاتدا شیکردنەوەی پارچە دەقێکی ئەدەبییە و نرخاندنی ئەو بایەخە ئەدەبییە کە لە نێو ئەو دەقەدا بەکار هێنراوە) (ضیف، ، ١٩٥٤، 54). (ڕوانین بۆ ئەدەب وەکو دیاردەیەک لەنێو کۆمەڵگەدا بۆ دیاریکردنی لایەنە شاردراوەکانی بیرکردنەوە و دەق وەکو بەرهەمێک کە لەنێو کۆمەڵگەدا(بەرهەم دەهێنرێت و لێی دەڕوانرێت) (مەنتیک ، ٢٠١٨: ٦٦) ڕەخنە لایەنێکی جەوهەریی مشتومڕی زانستی و ئەکادیمییە بۆ پێشخستنی زانست و ڕاستکردنەوەی تیۆرییەکان ڕۆڵ دەگێڕێت. لە ڕوی زانستییەوە دەکرێ ڕەخنە وەک هەڵسەنگاندن و شیکردنەوەی سیستماتیکی تیۆری و میتۆدۆلۆژیا لە بوارێکی دیاریکراودا بهێنرێتە بەر باس و لێکدانەوە. ئەم پرۆسەیە بۆ سەقامگیرکردن، باشترکردن و هەندێکجاریش بۆپوچەڵکردنەوەی زانیاریی زانستی پێویستە و لە ڕێگای ڕەخنەوە لایەنە دیار و شاراوەکانی چەمکێک دێتە شیکاری و پێناسەکردنەوە. لێکۆڵینەوەکانی ئەم دواییە جەخت لەسەر سروشتی فرەلایەنەی ڕەخنە لە زانستدا دەکەنەوە، لەوانە توخمە بنیاتنەر و تێکدەرەکان و کاریگەرییەکانی لەسەر پێشکەوتنی زانستی و گەشەسەندنی توێژەران؛ بەجۆرێ ڕەخنە وەکو بەستێنێکی کاریگەر بۆ خولقاندن و سەقامگیربوونی گوتارێک کاریگەریی دەنوێنێت.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp51-59

٢. میتۆدی ڕەخنەی کۆمەڵایەتی

بیرۆکەی میتۆدی کۆمەڵایەتی، کە پیەر باربێرس(pierrs Barberis) بە ڕەخنەی کۆمەڵایەتی ناوزەدی دەکات، لەو تیۆرییە سەرچاوە دەگرێت کە ئەدەب وەک دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی دەبینێت و ئەدەب بۆ خۆی ئەدەب بەرهەم ناهێنێت، بەڵکو لەو ساتەوەی تێیدا بیر لە نوسین دەکاتەوە، پاشان دەست دەکات بە نوسینەکە و تەواو دەکات، بۆ کۆمەڵگەکەی بەرهەم دەهێنێت (مەعروف،٢٠١٢: ٢٣). (سالح،٢٠١٢،.(ڕەخنەکاریگەریی لەسەر ئەدەبیات لە کۆمەڵگەدا هەیە، هەروەها ڕەخنەی کۆمەڵایەتی کاریگەریی ئەدەب لەسەر کۆمەڵگە و کاریگەریی کۆمەڵ بەسەر ئەدەبیاتدا دەخاتە بەر باس و لێکدانەوە ئەو کاریگەرییەیدەخاتە ڕو، کە کاریگەریی هەیەلەسەر کۆمەڵگاکە) (حسێن، ٢٠٠٧:١٥). یەکێک لە تیۆریستە هەرە دیارەکانی ئەم بوارە (یورگن هابەرماس) ەکە بە تیۆری کرداری پەیوەندیی خۆی پێکهاتە کۆمەڵایەتی و کەلتورییەکانی شیکردەوە. لە نێو بیرمەندانی گرینگی دیکەی ئەم بوارەدا دەتوانین ئاماژە بە کارل مارکس و تیۆرییەکەی بکەین سەبارەت بە نایەکسانی چینایەتی. مارکس پێیوابووە کە پێکهاتە ئابورییەکان و پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان بنەڕەتیترین هۆکاری دیاریکەری کۆمەڵگان و نایەکسانی کۆمەڵایەتی لە قاڵب دەدەن. (بۆچونی میتۆدی کۆمەڵایەتی یاخود ڕەخنەی کۆمەڵایەتی لەو تیۆرەوە سەرچاوەدەگرێت کە ئەدەب بە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی ناوزەد کراوە. نووسەریش بەرهەمەکەی بۆ کۆمەڵگە بەرهەمی دەهێنێت. لە فەلسەفەی ماددیی مارکسیزمدا هەموو کۆمەڵگەیەک خاوەنی دو بونیاد و بنەمایە، ژێرخانی کۆمەڵ کە بەرهەمی ئابوری دەگرێتەوە، سەرخانی کۆمەڵیش کە وەکو لایەنی ڕۆشنبیری و بیریی و سیاسی کە ڕەنگدانەوەی ژێرخانیەتی، هەر گۆڕانێک لە هێزی بەرهەم هێنان ڕو بدات، کاریگەریی لەسەر پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و ڕێکخستنی بیر دەبێت) (مەعرووف، ٢٠١٢:٢٣) ((کارل مارکس) زانا و فەیلەسوفی گەورەی ئابوری و کۆمەڵناسە و بەو جۆرە ناسراوە کە خاوەنی تیۆرییەکی تایبەت بە خۆیەتی کە بنەمای ئەم تیۆرییە لەسەر بارودۆخی ئابوریی کۆمەڵگە و جیاوازیی چینایەتی و مافی کرێکار دامەزراوە) (حسێن، ٢٠٢٣ :٢٣) مارکسیزم یەکێکە لە تیۆرە گرنگەکانی ڕەخنەی کۆمەڵایەتی کە جەخت لەسەر ڕۆڵی ئابوری لە دارشتنی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان دەکاتەوە. بە پێی تیۆری مارکس کۆمەڵگە بەسەر دو چینی سەرەکیدا دابەش دەبێت: بۆرژوازی کە خاوەنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانە و پرۆلیتاریا کە هێزی کرێکاری خۆی دەفرۆشێت. ئەم دابەشبوونە چینایەتییە دەبێتە هۆی ناکۆکی کۆمەڵایەتی و دواجار شۆڕشی کۆمەڵایەتی. مارکسیزم بە ڕەخنەگرتن لە سەرمایەداری و ئەو نایەکسانییە ئابورییانەی کە بەدوای خۆیدا دێن، هەوڵدەدات ڕێگەچارە بۆ دروستکردنی کۆمەڵگایەکی دادپەروەرتر دابین بکات.

ڕەخنەی سیاسی لە پێکهاتەکانی دەسەڵات و سیاسەت و دامەزراوەکانی حکومەتدا دەکۆڵێتەوە و هەڵسەنگاندنی بۆ دەکات. ئەمجۆرە ڕەخنەیە زۆرجار هەوڵدەدات نایەکسانی دەسەڵات و خراپ بەکارهێنانی لە گۆڕەپانە سیاسییە جیاوازەکاندا ئاشکرا بکات. ڕەخنەی سیاسی بە تیشک خستنە سەر پەیوەندی نێوان دەسەڵات و مەعریفە، شیکاری بۆ چۆنیەتی دروستبوونی گوتاری سیاسی و کۆمەڵایەتی دەکات و نیشاندەدات, کە چۆن دەسەڵات دەتوانێت لە ڕێگەی کۆنترۆڵکردنی مەعریفە و زانیارییەوە کۆمەڵگا کۆنترۆڵ بکات.

.یەکێک لە نیگەرانییە گرنگەکان لەم بوارەدا، زیادبوونی نایەکسانی دەسەڵاتە لەسەر ئاستی جیهانی و کەمبوونەوەی سەربەخۆیی حکومەتە نیشتمانییەکان. ڕەخنەی سیاسی لەم بوارەدا لێکۆڵینەوەی کردووە کە پەرەسەندن چۆن کاریگەریی لەسەر گۆڕانکارییەکانی سیستەمی نێودەوڵەتی و کاریگەرییەکەی لەسەر سیاسەتی ناوخۆی وڵاتان هەیە .

(ئایین لەنێو کۆمەڵگەدا جێگەی دیارە و لەلایەن پەیڕەوان و شوێنکەوتوانی ئەم بیروبۆچوونە گەشە دەکات. زۆربەی ئایینەکان جەخت لەسەر چاکەکاری و ڕەوشتی باش دەکەنەوە و لەم ڕویەوە قازانج و سودێکی زۆری بە کۆمەڵگە و شوێنکەوتوانی گەیاندووە) (حسین، ٢٠٢٣: ٢١) (ڕەخنەی ئایینی بەدواداچون و شیکردنەوەی ڕۆڵی ئایین لە کۆمەڵگا و کاریگەرییەکانی لەسەر کەلتور و ئەخلاق و سیاسەت دەکات. ئەمجۆرە ڕەخنەیە دەتوانێت لەناو ئایین (لەلایەن باوەڕدارانی ئایینێکەوە) یان دەرەوەی ئایین (لەلایەن کەسانی دەرەوەی ئەو ئایینە بێت) (ئەسەد، ٢٠٠٣:66). (ڕەخنەی ئایینی بەدواداچون بۆ بابەتگەلێکی جۆراوجۆر دەکات، لەوانە ئەرکە)کۆمەڵایەتییەکانی ئایین، کاریگەرییەکانی لەسەر نایەکسانی جێندەری و مافی مرۆڤ و پەیوەندی نێوان ئایین و زانست و مۆدێرنێتە. کاتێک ناوی ڕەخنە دەهێنرێت و پەیوەست دەکرێت بە ئاینەوە، ئەوا بە ڕاستی دەچێتە خانەی ڕەخنەی زانستییەوە، بەو واتەیەی ئەو ڕەخنەیە گرینگی بە زانستی هزرەکان دەدات) (الرحمانی،٢٠٢١: ١٣٢.)

(ژن وەکو یەکێک لە بوونەوەرە کۆمەڵایەتییەکان کە گرینگییەکی تایبەتی لە کۆمەڵگەدا هەیە، بە درێژایی مێژو زیاتر لە پیاو بووەتە جێگەی مشتومڕ و لە ڕوی جیاوازیی و ڕۆڵە کۆمەڵایەتییەکانی ئەمە زەق بووەتەوە. لە لایەکی دیکەیش ژن دەبێتە پێکهاتەیەکی جیاواز لە کۆمەڵگەدا بەتایبەت لەو کۆمەڵگایانەی کە کەلتورێکی نالەبار و ناسەقام گیرییان هەیە) (قادر،ئیبراهیم،٢٠٢٣: ٢٢٣). ڕەخنەی ئایینی لەم چوارچێوەیەدا لێکۆڵینەوەی لە چۆنیەتی لێکدانەوە و دەستکاریکردنی فێرکارییە ئایینییەکان کردوە بۆ ئەوەی لەگەڵ پێوەرەکانی مافی مرۆڤدا بگونجێت. بۆ نمونە ڕەخنەی فێمینیستی لە ئایین، ڕۆڵی ئایینی لە سەقامگیرکردن و بەهێزکردنی نایەکسانی جێندەریدا تاوتوێ کردوە و هەوڵیداوە لێکدانەوە نوێیەکان بۆ دەقە ئایینییەکان بخاتەڕو کە لەگەڵ مافەکانی ژناندا بگونجێت.(لەم نێوانەدا ڕەخنەی کۆمەڵایەتی لە نێو دەقەکاندا زۆربەی کات ژنی وەک هێما و ڕەمزی خۆشەویستی و هەڵگری خەمەکان و هەندێکجاریش بوونەتە قوربانی و مایەی چەوسانەوە لە ژێر دەستی ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتییەی کە ڕەگ و ڕیشەی لەنێو کۆمەڵگەیەکی چەقبەستودا داکوتیوە) (ڕەسوڵ، ٢٠١٣: ٢٩٢).

بابەتێکی تری گرنگ لە ڕەخنەی ئایینیدا پەیوەندی نێوان ئایین و زانستە. ئەم پێداچونەوەیە بەدواداچون بۆ چۆنیەتی کارلێکی ئایین لەگەڵ زانست و کاریگەرییەکانی ئەم کارلێککردنە لەسەر پێشکەوتنە زانستی و کەلتورییەکان دەکات .یەکێک لە مشتومڕە گرنگەکان لەم بوارەدا پرسی تیۆری پەرەسەندن و کاردانەوە ئایینیەکانە بەرامبەری. ڕەخنەی ئایینی لەم چوارچێوەیەدا لێکۆڵینەوەی کردوە کە چۆن ئایینە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp51-59

جیاوازەکان ڕووبەڕووی تیۆری پەرەسەندن دەبنەوە و ئەو هەوڵانەی دراون بۆ گونجاندنی فێرکارییە ئایینییەکان لەگەڵ ئەم تیۆرەدا. بۆ نمونە هەندێک بیرمەندی ئایینی هەوڵیان داوە تیۆری پەرەسەندن لەگەڵ لێکدانەوە نوێیەکانی فێرکارییە ئایینییەکان تێکەڵ بکەن، هەندێکی تریش ئەو تیۆرەیان بە تەواوی ڕەتکردوەتەوە.

(هەروەها ڕەخنەی ئاینی بەدواداچون بۆ پەیوەندی نێوان ئاین و ڕەوشت دەکات و شیکاری دەکات کە ئایا ئەخلاق بەبێ ئاین دەتوانێت بوونی هەبێت یان نا) (کانت، ١٧٨٨: 35).ڕەخنەی کۆمەڵایەتی و کێشە کۆمەڵایەتییەکان لەکۆمەڵگەدا

نایەکسانی ئابوری و کۆمەڵایەتی:

نایەکسانی ئابوری و کۆمەڵایەتی یەکێکە لە گرنگترین و باوترین کێشە کۆمەڵایەتییەکان لە زۆرێک لە کۆمەڵگاکاندا. ئەم نایەکسانییانە نەک هەر دەبێتە هۆی دابەشبوونی چینایەتی و دروستکردنی کەلێنی ئابوری توند، بەڵکودەرفەت بۆ کەسانی جیاواز سنوردار دەکات. کارل مارکس لە تیۆرییەکانیدا ئاماژەی بەوە کردوە کە لە سیستەمی سەرمایەداریدا کۆنترۆڵکردنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان لەلایەن گروپێکی دیاریکراوەوە دەبێتە هۆی دابەشبوونی کۆمەڵگا بەسەر چینە دەسەڵاتدار و باڵادەستەکاندا. ئەم نایەکسانی ئابورییە ڕاستەوخۆ دەبێتە هۆی نایەکسانی کۆمەڵایەتی. ئەو گروپانەی کە سەرچاوەی ئابوری کەمتریان هەیە، بە هۆی دەستڕاگەیشتن بە ئیمکاناتی پەروەردەیی و تەندروستی و کار، زۆرجار لە ئاستی خوارەوەی کۆمەڵگا دادەنرێن.

٢. ١ هەڵاواردن و پەراوێزخستن:

هەڵاواردن و پەراوێزخستن کێشە کۆمەڵایەتییە گرنگەکانی ترن لە کۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا کە کاریگەریی خراپیان لەسەر ژیانی گروپە جیاوازەکانی کۆمەڵگا هەیە. جیاکاری لەسەر بنەمای ڕەگەز و ئایین و ڕەگەز و نەتەوە نەک هەر دابەشکاری کۆمەڵایەتی دروستدەکات، بەڵکو هەندێک گروپیش لە دەرفەتی یەکسان بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتن بێبەش دەکات. (میشێل فۆکۆ لە تیۆرییەکانیدا جەخت لەوە دەکاتەوە کە دەسەڵات لە کۆمەڵگادا بە شێوازی جۆراوجۆر لە ڕێگەی دامەزراوەکانی وەک سیستەمی پەروەردەیی و تەندروستی و دادوەرییەوە مومارەسە دەکرێت و ئەم دەسەڵاتەش یارمەتیدەرە بۆ دروستکردن و پاراستنی جیاکاری کۆمەڵایەتی. جگە لەوەش گەشەی نیولیبرالیزم لەم ساڵانەی دواییدا هەلومەرجی نایەکسانی و هەڵاواردنی توندتر کردوە. هێلد و مەکگراو لە شیکارییەکانیاندا ڕایانگەیاندوە کە نیولیبرالیزم بە جەختکردنەوە لەسەر ئازادی بازاڕ و کەمکردنەوەی ڕۆڵی حکومەت لە پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکان جیاکاری و پەراوێزخستنی زیاتر کردوە. ئەم سیاسەتانە زۆرجار لەسەر حسابی گروپە کەم داهات و پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگا کۆتایی دێت و دەستڕاگەیشتن بەم گروپانە بە دامەزراوە پەروەردەیی و تەندروستی و نیشتەجێبوونی گونجاو سنوردار دەکات) (فۆکۆ،١٩٧٧ : ٦٤). هەڵاواردن و پەراوێزخستن نەک هەر دەبێتە هۆی دابەزینی کوالیتی ژیانی خەڵک، بەڵکو دەبێتە هۆی لەدەستدانی هەستی سەربەخۆیی و هاودەنگی لە کۆمەڵگادا و زیادبوونی توندوتیژی کۆمەڵایەتی و گرژی چینایەتی .

٢. ٢ قەیرانی شوناسی کەلتوری:

(قەیرانی ناسنامەی کەلتوری یەکێکی دیکەیە لە کێشە کۆمەڵایەتییە گرینگەکان، کە بە تایبەتی لە کۆمەڵگا فرە کەلتورییەکاندا یان ئەوانەی بەرکەوتەی جیهانگیری بوون، زۆر دیارە. ئەم قەیرانە شوناسە بەهۆی کاریگەرییە هاوبەشەکانی کەلتورە جیاوازەکان و هەروەها کاریگەریی کەلتوری جیهانی باڵادەست لەسەر کەلتورە ناوخۆییەکانە. ئەنتۆنیۆ گرامشی لە تیۆری هەژمونی کەلتوریدا ئاماژە بەوە دەکات، کە کەلتوری زاڵ لە ڕێگەی دامەزراوەکانی وەک میدیا و سیستەمی پەروەردەییەوە بەها و باوەڕەکانی بەرەوپێش دەبات و کەلتورەکانی دیکە پەراوێز دەخات)(گرامشی، ١٩٧١: ٦٧) .

ئەم قەیرانە شوناسە بە تایبەتی لە گەنجاندا دەردەکەوێت؛ چونکە کاتێک ڕووبەڕوی بەها و کەلتوری جیاواز دەبنەوە، سەر لێ شێواو نامۆ دەبن. بە واتەیەکی تر، بە لاوازکردنی بەها و ناسنامە ناوخۆییەکان، کەلتوری باڵادەست نەک هەر سەربەخۆیی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکان بە کۆمەڵگاکەی خۆیان کەمدەکاتەوە، بەڵکو دەبێتە هۆی ململانێی کەلتوریی لە نێوان نەوەکاندا ئەم قەیرانە و ناسنامە نەرێتییە پەراوێزخراوەکان.

بەشی دووەم (شیکاری)

٢. ٣ ڕەهەندی مێژوویی لە ڕەخنەی کۆمەڵایەتی

لە شیکردنەوەی بەرهەمە ئەدەبییەکاندا، لێکۆڵینەوە لە ڕەهەندە کۆمەڵایەتی و مێژوویە جۆراوجۆرەکان ڕۆڵێکی بەرچاو لە دۆزینەوەی چینە شاراوەکان و تێگەیشتنێکی قووڵتر لە مانا شاراوەکانی ناو دەقەکە دەگێڕێت. یەکێک لە شێوازە باوەکانی شیکردنەوەی بەرهەمە ئەدەبییەکان، گرینگیدان بە "کۆنتێکست" و "پێکهاتەی کۆمەڵگە"یە. لەم ڕێبازەدا بەرهەمە ئەدەبییەکان وەک ڕەنگدانەوەی هەلومەرجی مێژوویی و کۆمەڵایەتی سەردەمەکەیان دەکۆڵرێنەوە و بەمشێوەیەش دەکرێت ڕەخنە و شیکردنەوەی پێکهاتەکانی... کۆمەڵایەتی و سیاسی و کەلتوری و بە ڕونیتر چاودێری پەیامە ڕەخنەییەکانی نوسەرانی دەکرد. ڕوانگەی مێژوویی کە ئاماژەیە بۆ گەڕانەوە بۆ مێژو و شیکردنەوەی ڕەوتە مێژووییەکان، لە ڕاستیدا ئامرازێکە بۆ ئەوەی باشتر تێبگەین کە پێشهاتە مێژووییەکان چۆن کاریگەرییان لەسەر دۆخەکە هەیە. کارەکتەری کۆمەڵایەتی و تاکەکەسی لە بەرهەمە ئەدەبییەکاندا. جگە لەمەش "شیکاری کۆمەڵایەتی"، بەتایبەتی لە ئەدەبیاتی هاوچەرخدا، ڕەفتار و فۆرم و دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانی شیکردەوە و لە دەق ئەدەبیدا ڕەنگدانەوەی هەبوو. سەرنج دەدات نوسەران بە کەڵک وەرگرتن لەم شێوازانە، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ڕەخنە لە پرسە کۆمەڵایەتی و کەلتورییەکانی ناو کۆمەڵگا دەگرن. ئەم ڕێبازە شیکارییە نەک هەر بەشدارە لە دەوڵەمەندی واتای دەقەکاندا ، بەڵکو بۆ تێگەیشتنی باشتری بینەر لە پەیوەندییە ئاڵۆزەکانی دەسەڵات و ناسنامەی کۆمەڵایەتی و قەیرانەکان لە... پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان لە ئەنجامدا. بۆیە شیکردنەوەی کۆمەڵایەتی و دەربڕینی دەستەجەمعی دەتوانێت ببێتە هۆی تێگەیشتنێکی قووڵتر لە بەرهەمە ئەدەبییە هاوچەرخەکان و ئەو ڕۆڵەی کە ئەم بەرهەمانە لە داڕشتندا دەیگێڕن ڕەخنەی کۆمەڵایەتی ڕۆڵی هەیە، پێشەنگ.

شیکاری یەکەم: (منم پاکترین خۆڵرێژی شارەکەت، من نەک هەر خۆم... بگرە

باوکیشم پتر لە سی ساڵ زبڵڕێژی ئەم شارە بوو، ئەوەیان میراتە و بە تایەفە بۆ من ماوەتەوە، گوایە ئەو وەختەی باپیرەم لەگەڵ براکانی بەشەر دێ و میلی تفەنگ لێکدی رادەکێشن، دۆڕاو و بێبەش لە میرات لە دەستیان رادەکا، گوند بەجێ دێڵی و ساڵ ناسوڕێتەوە و دەبێ بە یەکەمین خۆڵڕێژی شار) :(پیرەپەپولەی ئێواران) (لاپەڕە ٧) ئەم بەشە خۆی وەک بەشێک لە سوڕێکی مێژویی هەژاری و بەفیڕۆدان و پەراوێزخستن دەبینێت. ڕستەی "من پاکترین ئیگۆیستم لە کۆمەڵگادا" دژایەتییەکی ناوخۆیی ئاشکرا دەکات؛ چونکە "پاک و خاوێنی" و "زبڵ" (پاشماوە) دو چەمکی دژ بەیەکن. ئەم دژایەتییە نوێنەرایەتی ئەو قەیرانە وجودییە دەکات کە گێڕەرەوە ڕووبەڕوی دەبێتەوە. ئاماژەکردن بە "پیتەر باوکیشام بۆ ماوەی سی ساڵ دانیشتوی شارەکە بووە" جەخت لەسەر بەردەوامبوونی دۆخێکی کۆمەڵایەتی نەخوازراو دەکاتەوە کە نەک هەر نەگۆڕاوە، بەڵکو وەک میراتێکی بنەماڵەیی بەردەوام بووە.

لە ڕەخنەی کۆمەڵایەتیدا دەتوانرێت ئەمجۆرە وەسفە بە مێتافۆرێک بۆ چەوساندنەوەی سیستەماتیکی و نەبوونی جوڵەی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگە چینایەتییەکان هەژمارکرێت،لەم دەقەدا گێڕەرەوە لە ڕێگەی وەبیرهێنانەوەی مێژوی بنەماڵەی خۆیەوە، دۆخی کۆمەڵگایەک نیشان دەدات کە تێیدا چارەنوسی تاکەکان پێشوەختە دیاریکراوە و ئەگەری دەربازبوون لە چینی کۆمەڵایەتی بۆ زۆر کەس لە ئارادا نییە. هەروەها ئاماژە کردن بە "براکانی بە شار" و ڕۆڵی ئە وان لە مێژوی سیاسیدا ڕەهە ندێکی دیکە ی ئە م ڕە خنە یە دەردەخات، ئە ویش وابە ستەیی دەسەڵاتە سیاسییەکان بە توندوتیژی و سە رکوتکردن.

شیکاری دووەم: (ئەو پیاوەی دوای بیستەمین کودەتا قەقنەس ئاسا دەنێو خۆڵەمێشی جێماوی پاش گڕی کوژانەوەی شۆڕشەکان زیندو بووەوە، یان بە قەولی کودەتاچییەکان: مارمێلکەئاسا لەژێر داروپەردودا سەر قیت دەکاتەوە و زمان لە هەموان دەردێنێ. دەیوت:"من بێباکم... تکا و نزای پیرەژن و پیرەمێردەکان من دەپارێزێ". دوای هەر کوودەتایەک دەبوو بڕژێنە سەر جادەکان و خەڵکی هاوار بکەن: " تا ماویت حوکمڕانیت... تۆ موعجیزەی سەر ئەرز و هەم ئاسمانیت دەترسم... شەڕی گەورەکان و پیرە پیاوەکانم ڕێگریم لێبکات)(:(کودەتای کەروێشکەکان) (لاپەڕە ٢٠-٢١(

لەو دەقەی کە لە ژێر پێداچوونەوەدایە، سەرکردەیەکی خۆسەپێن دەناسێنرێت کە دوای بیست کودەتای خوێناوی وەک "فینیکس" لە خۆڵەمێش هەڵدەستێت و مانەوەی خۆی لەسەر توندوتیژی و دەسەڵاتی سەربازی و پێشخستنی گوتاری سەرکوتکردن بنیات دەنێت. ڕستەی " تا ماویت حوکمڕانیت... تۆ موعجیزەی سەر ئەرز و هەم ئاسمانیت ". بەکارهێنانی زمانی سەرکردە بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی خۆی و شەرعیەتدان بە ستەم نیشاندەدات. ئەم شیکارییە لە سێ بەشی سەرەکیدا دەخرێتەڕو :

بەرهەمهێنانەوەی توندوتیژی لە پێکهاتەکانی دەسەڵاتی تاکڕەودا

کە خۆی بەسەر دو بەشی، بەکارهێنانی توندوتیژی بۆ دامەزراندنی دەسەڵات و کودەتا و سەرکوت و سوڕی توندوتیژی سیاسی دابەش دەبێت .

-کودەتا و سەرکوت و سوڕی توندوتیژی سیاسی

دەقەکە بە ڕونی ئەوە دەردەخات کە ئەو کۆمەڵگایەی کە باسی لێوە دەکرێت لە بازنەی کودەتا و یاخی بوون و سەرکوتکردنی بەردەوامدایە: "ئەو پیاوەی دوای بیستەمین کودەتا قەقنەس ئاسا دەنێو خۆڵەمێشی جێماوی پاش گڕی کوژانەوەی شۆڕشەکان زیندو بووەوە " . ئاماژەکردن بە بیست کودەتا ئاماژەیە بۆ نەبوونی سەقامگیری سیاسی و نەبوونی شەرعیەتی جەماوەری و چەسپاندنی دەسەڵات لە ڕێگەی توندوتیژی بەردەوامەوە.

لە کۆمەڵگا دیکتاتۆرییەکاندا هەر هەڕەشەیەک بۆ سەر حکومەت بە توندی سەرکوت دەکرێت و سەرکردە سەربازی و سیاسییەکان چەندین جار خۆیان لە خوێنڕشتن و کۆمەڵکوژییەکان زیندو دەکەنەوە. لە دەقدا خۆسەپێن بە شێوەیەکی ڕەمزی وەک فینیکسێک لە خۆڵەمێشی یاخیبوونەکانەوە هەڵدەستێت و نوێنەرایەتی مانەوەی خۆی دەکات لەسەر بنەمای وێرانکاری و توندوتیژی.

-بەکارهێنانی توندوتیژی بۆ دامەزراندنی دەسەڵات

یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی دیکتاتۆرەکان ئەوەیە کە مانەوەیان بەندە بە بەردەوامی توندوتیژی. لەم دەقەدا سەرکردە نەک هەر لە کودەتاکان ڕزگاری دەبێت، بەڵکو سەرکوت و تۆقاندنەکان چڕتر دەکاتەوە: "مارمێلکەئاسا لەژێر داروپەردودا سەر قیت دەکاتەوە و زمان لە هەموان دەردێنێ. دەیوت:"من بێباکم... تکا و نزای پیرەژن و پیرەمێردەکان من دەپارێزێ ."

قەلەڕەش هێمای کارەکتەرێکە کە توانای خۆدزینەوە و دەربازبوون لە مردن و مانەوەی لە بارودۆخە سەختەکاندا هەیە. ئەم مێتافۆرە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە سەرکردەی پاوانخواز نەک هەر لە ژیاندا ماوەتەوە، بەڵکو بە پاراستنی پێگەی خۆی دەسەڵاتی خۆی بەهێزتر کردوە.

"سەر قیت دەکاتەوە "واتە مومارەسەی دەسەڵاتی ڕەها و گەڕانەوەی بەهێزتر دوای هەموو قەیرانێک. لە مێژودا زۆرێک لە دیکتاتۆرەکان دوای کودەتای خوێناوی دەسەڵاتیان چەسپاندوە، چونکە هەر جارێک لە یاخیبوونێک ڕزگاریان دەبێت، ترسی خەڵک لێیان زیاتر دەبێت و توندوتیژییەکانیان شەرعییەت پێدەدرێت.

سەرکوتکردن و سەپاندنی گوتاری دەسەڵات بەسەر خەڵکدا

-دوبارە نوسینەوەی مێژو و شەرعیەتدان بە دیکتاتۆری

دەسەڵاتە خۆسەپێنەکان بەزۆری لە ڕێگەی گوتارەوە گێڕانەوەی فەرمی دەسەڵات لە قاڵب دەدەن و خۆیان وەک فریادڕەسی خەڵک نیشان دەدەن. لە دەقەکەدا سەرکردە دەڵێت؛

"دەترسم... شەڕی گەورەکان و پیرە پیاوەکانم ڕێگریم لێبکات." ئەم ڕستەیە ڕەنگدانەوەی پەرستنی سەرکردەیە کە لە زۆرێک لە سیستەمی دیکتاتۆریدا دەبینرێت. دیکتاتۆرەکان خۆیان وەک پارێزەر و فریادڕەسی میللەت پیشان دەدەن بۆ ئەوەی شەرعیەتدان بە توندوتیژیەکانیان بدەن.

"من چاونەترسم" جەخت لەسەر ئازایەتی و چاونەترسی سەرکردە دەکاتەوە، کە دەیخاتە پێگەی سەرکردەیەکی نەدۆڕاو و پیرۆزەوە.

-سەرکوتکردنی بەکۆمەڵ و دروستکردنی ترسی گشتی

لە ڕژێمە پاوانخوازەکاندا ڕێبەر پڕوپاگەندەی جەماوەری بەکاردەهێنێت بۆ ناچارکردنی

خەڵک بۆ قبوڵکردنی ستەم. لە دەقەکەدا هاتووە. "دەرمانی هەموو نەخۆشییەک بخەرە سەر شەقام و خەڵک"...
ئەم ڕستەیە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە خەڵک نەک لەبەر بەرژەوەندی، بەڵکو لە ترس و ناچاری ناچاربوون پشتگیری لە سەرکردە بکەن. لە دەسەڵاتە پاوانخوازەکاندا، گردبوونەوەی سەر شەقامەکان، خۆپیشاندانی زۆرەملێ و هاواری پشتیوانی لە سەرکردە ئامرازێکن بۆ سەپاندنی دڵسۆزیی.

"تا ماویت حوکمڕانیت... تۆ موعجیزەی سەر ئەرز و هەم ئاسمانیت"

ئەم ڕستەیە ڕەنگدانەوەی پیرۆزکردنی کەسایەتی سەرکردەیە کە لە زۆرێک لە دیکتاتۆریەتەکاندا دەبینرێت. زۆرجار سەرکردە خۆسەپێنەکان نەک تەنها وەک دەسەڵاتی سیاسی خۆیان نیشاندەدەن، بەڵکو وەک هێزێکی ئیلاهی و ناوازە کە لە دەرەوەی یاساکانی مرۆڤایەتی کاردەکات .

بەکارهێنانی پڕوپاگەندە و کەلتوری کەسایەتی بۆ دامەزراندنی ستەمکاری

-پڕوپاگەندەی بەرفراوان بۆ چەسپاندنی شەرعیەتی دەسەڵات

یەکێک لە کەرەستەی دیکتاتۆرییەکان بۆ پاراستنی دەسەڵات بەکارهێنانی میدیا و دوبارەکردنەوەی دروشم و دروستکردنی ئەفسانەی حکومەتە. لە دەقەکەدا دەبینین کە دوای هەر کودەتایەک خەڵک بە ناچاری دەچنە سەر شەقامەکان بۆ پشتڕاستکردنەوەی دەسەڵاتی سەرکردە.

"تا ماویت حوکمڕانیت... تۆ موعجیزەی سەر ئەرز و هەم ئاسمانیت"

ئەم ڕستەیە نیشانی دەدات کە چۆن ڕیکلام بۆ چەسپاندنی شەرعیەتی حکومەت بەکاردەهێنرێت. سەرکردە نەک هەر وەک کەسایەتییەکی سیاسی، بەڵکو وەک دیاردەیەکی زاڵ وەک ئەوەی حوکمڕانیەکەی ڕاستییەکی ڕەها بێت، پێشکەش دەکرێت.

-سەرکردەیەکی نەدۆڕاو و کۆنترۆڵی یادەوەری بەکۆمەڵ

لە ڕژێمە خۆسەپێنەکاندا هەمیشە سەرکردە وەک ئەو کەسە دەخرێتەڕو کە لە هەموو قەیرانەکان بە سەرکەوتویی دەرچووە. لە دەقەکەدا، سەرکردە تەنانەت دوای بیست کودەتاش لە دەسەڵاتدا دەمێنێتەوە، ئەمەش هەوڵی حکومەت دەردەخات بۆ دوبارە نوسینەوەی مێژو و لابردنی هەر لاوازییەک لەسەر ڕوخساری سەرکردە.

دەقی هەڵبژێردراو پێکهاتەیەکی دەسەڵات نیشان دەدات کە:

لەسەر بنەمای توندوتیژی و سەرکوت و کودەتا دامەزراوە. بە کەڵک وەرگرتن لە گوتاری دەسەڵات، خۆی وەک فریادڕەسی گەل دەناسێنێت. بۆ شەرعیەتدان بە سەرکوت، پڕوپاگەندە و کولتی کەسایەتی بەکاردەهێنێت ، ئەم شیکارییە نیشانی دا کە چۆن شێرزاد حەسەن لە ڕێگەی زمانی ڕەمزییەوە وێنەیەکی دەسەڵاتێکی پاوانخوازی دەخاتە ڕو کە پشت بە توندوتیژی بەردەوام و شێواندنی ڕاستییەکان و دروستکردنی ترسی گشتی دەبەستێت.

شیکاری سێیەم : ڕەخنەی کۆمەڵایەتی هەڵگری کۆمەڵێک چەمک و ڕەهەندی تایبەتی کۆمەڵایەتییە. لەم بەشەدا بەپێی ئەو پۆلێنبەندییەی ئەنجام دراوە، کۆمەڵێک چەمک و ڕەهەند و دیاردەی کۆمەڵایەتی بەپێی نمونە دەقی کورتە چیرۆکەکانی پیرەپەپولەکانی ئێواران هاتووەتە بەر باس و لێکدانەوە. شیکاریی دابڕانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی، دابڕانی کۆمەڵایەتی لە چوارچێوەی تیۆرییە کۆمەڵناسیەکان، دابڕانی تاک لە ڕوانگەی دەروونناسی کۆمەڵایەتییەوە و هەروەها ڕەخنەی نیشانەیی و پێکهاتەیی لە دەق، لەو ڕەهەندە کۆمەڵایەتییانەن کە لێرەدا باسیان لەسەر کراوە .

(پیشەی خۆڵڕێژی میراتە و بۆ من ماوەتەوە، هەر لەبەر ئەوەشە کە تا هەنوکە تەنیا و ڕەبەنم. حەیفم ناچێ کە تا وەکو ئێستا کەس بێزی نەهاتووە کچەکەی، یان خوشکەکەی خۆیم دەقەبیل بکا... دوا کچ کە حەز و دڵخواز بوو، بەجێی هێشتم...)(پیرەپەپولەکانی ئێواران ،لاپەرە ٨)

شیکاریی دابڕانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی : دابڕانی تاک و کۆمەڵایەتی یەکێکە لە چەمکە بنەڕەتییەکانی ڕەخنەی کۆمەڵایەتی، کە لە زانستە مرۆییەکان و بەتایبەت لەکۆمەڵناسی و دەروونناسی کۆمەڵایەتی و توێژینەوەی کەلتوریدا ڕەچاو کراوە. دابڕانی تاکە کەسی و کۆمەڵایەتی دەتوانێت کاریگەریی نەرێنی لەسەر لایەنی دەرونی و سۆزداری کەسەکە هەبێ.گۆشەگیری، وەک پرۆسەیەک کە دەکرێت بە هۆی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان و ئایدۆلۆژیای حوکمڕان و پێگەی تایبەتی مرۆڤ لە کۆمەڵگادا بێتە ئاراوە، ڕۆڵێکی گرنگ لە پێکهێنانی عەقڵیەت و ناسنامەی کارەکتەرە خەیاڵییەکان دەگێڕێت. لە ئەدەبیاتدا زۆرجار ئەم چەمکە پەیوەستە بە پرسەکانی وەک نامۆبوون، وەدەرنانی کۆمەڵایەتی، قەیرانی ناسنامە و نەبوونی پەیوەندی کۆمەڵایەتی. لەم نمونەدا چەمکی دابڕانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی زەق و بەرچاوە و شێرزاد حەسەن تاکی لەنێو ڕەهەندێکی کۆمەڵایەتی پیشانداوە.

لە چیرۆکی پیرەپەپولەکانی ئێوارانی شێرزاد حەسەندا، گۆشەگیری تەنیا ئەزموونێکی تاکەکەسی نییە، بەڵکو ڕەنگدانەوەی کۆمەڵگەی کوردی و کاریگەرییە مێژوویی و کۆمەڵایەتییەکانیشە. ئەو دەقە هەڵبژێردراوەی لەم کارەدا دەرهێنراوە، چینە قووڵەکانی دابڕانی کۆمەڵایەتی ئاشکرا دەکات. ڕستەی" پیشەی خۆڵڕێژی میراتە و بۆ من ماوەتەوە، هەر لەبەر ئەوەشە کە تا هەنوکە تەنیا و ڕەبەنم." ئاماژەیە بۆ بوونی جۆرێک لە وەدەرنانی کۆمەڵایەتی و نامۆبوونی ناوخۆیی کە دەتوانرێت لە چوارچێوەی تیۆری جیاوازدا لێی بکۆڵرێتەوە.لەم شیکارییەدا بە کەڵک وەرگرتن لە چەمکە تیۆرییە جیاوازەکان، لێکۆڵینەوە لە دابڕانی فرەلایەنەی تاک و کۆمەڵایەتی لە دەقەکەدا دەگەین.

سەرەتا ئەم دیاردەیە لە چوارچێوەی تیۆرە کۆمەڵناسیەکانی وەکو نامۆبوونی کۆمەڵایەتی شیدەکەینەوە. پاشان بە کەڵک وەرگرتن لە دیدگاکانی دەروونناسی کۆمەڵایەتی، باس لە کاریگەریی دابڕان لەسەر شوناس و کردارە تاکەکەسییەکان دەکەین. لە کۆتاییدا لە ڕوانگەی ڕەخنەی ئەدەبییەوە بە جەختکردنەوە لەسەر نیشانەناسی و پێکهاتەگەرایی دەقەکە دەکۆڵینەوە.

٣. دابڕانی کۆمەڵایەتی لە چوارچێوەی تیۆرییە کۆمەڵناسیەکان

لە بەشی دابڕانی کۆمەڵایەتی لە چوارچێوەی تیۆرییە کۆمەڵناسیەکان ئێمە دەپەرژێینە سەر دو ڕەهەندی تایبەت بە ڕەخنەی کۆمەڵایەتی لەوانە: نامۆبوونی کۆمەڵایەتی و نەبوونی پەیوەندی کۆمەڵایەتی و ئانۆمی و نەبوونی یەکگرتویی کۆمەڵایەتی کە لە خوارەوەدا بەپێی نمونە دەقی چیرۆکەکان شیکارییان بۆ دەکرێت .

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp51-59

ــ نامۆبوونی کۆمەڵایەتی و نەبوونی پەیوەندی کۆمەڵایەتی

لە کۆمەڵناسیدا چەمکی نامۆبوونی کۆمەڵایەتی ئاماژەیە بۆ دۆخێک دەکات کە مرۆڤ هەستی دابڕان لە کۆمەڵگا و فۆرمە کەلتورییەکان و پەیوەندییە مرۆییەکان ئەزمون دەکات. کارل مارکس یەکێک بوو لە یەکەم تیۆریستەکان کە لە شیکردنەوەکانیدا بۆ پێکهاتەی چینایەتی و نایەکسانی کۆمەڵایەتی ئەم چەمکەی پێشنیاز کرد. مارکس نامۆبوونی بە دەرئەنجامی دابەشبوونی کار و پێکهاتە سەرمایەدارییەکان دەزانی، کە مرۆڤ لە بەرهەمهێنان و ئەوانی دیکە و تەنانەت لە خۆی نامۆ دەکات. لەم دەقەی کە لە ژێر پێداچونەوەدایە، دەستەواژەی " پیشەی خۆڵڕێژی میراتە و بۆ من ماوەتەوە " جۆرێ لە نامۆبوونی کۆمەڵایەتیی دەرکەوتووە. کارەکتەری چیرۆکەکە، وەک کەسێک کە خۆی لە کۆمەڵگا دور خستوەتەوە، خۆی لە دۆخێکدا دەبینێتەوە کە هیچ پەیوەندییەکی مانا داری لەگەڵ کۆمەڵگەی دەوروبەریدا نییە. ئەم نامۆبوونە دەتوانێت لە ئەنجامی دابەشبوونی چینایەتی، قەیرانی کۆمەڵایەتی یان گۆشەگیری بێت کە بەهۆی سەرکوتی سیاسییەوە دروست دەبێت. لە کۆمەڵگەیەکدا کە مرۆڤ ناتوانێت بە شێوەیەکی کارا بە شداری لە پرۆسە کۆمەڵایەتییەکاندا بکات، ناچارە ڕۆڵی پەراوێزی و دابڕاو قبوڵ بکات.

ــئانۆمی و نەبوونی یەکگرتویی کۆمەڵایەتی

ئانۆمی چەمکێکە لە کۆمەڵناسیدا ئاماژەیە بۆهەڵوەشاندنەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە کۆمەڵگادا.دەتوانرێ بێتە هۆی هەستکردن بە نامۆ بون و گۆشەگیری ئیمیل دورکهایم لە تیۆری ئەنۆمیدا ئاماژە بە دۆخێک دەکات کە فۆرمەکانی کۆمەڵایەتی ئەرکی خۆیان لەدەست دەدەن و مرۆڤ توشی قەیرانی ناسنامە و نەبوونی ئاراستە دەبێت. زۆرجار ئانۆمی لەو کۆمەڵگایانەدا ڕوودەدات کە گۆڕانکاری خێرای ئابوری و سیاسی و کەلتورییان بەسەردا دێت. لە دۆخێکی وادا پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لاواز دەبن و خەڵک سەریان لێ شێوا و بێ ئومێد دەبن.

لە دەقەکەدا ڕستەی " تا هەنوکە تەنیا و ڕەبەنم ". ئەوە نیشاندەدات کە کارەکتەری چیرۆکەکە خۆی لە کەشێکی پچڕانی کۆمەڵایەتی و نائاساییدا دەبینێتەوە. گۆشەگیرییەکەی تەنیا بەهۆی پەیوەندییە نێوان کەسییەکانەوە نییە، بەڵکو دەرئەنجامی پێکهاتە کۆمەڵایەتییە کانە کە ئەگەری کارلێککردن و بەشداریکردنیان بێبەش کردوە. لەم چوارچێوەیەدا ئەو کارەکتەرەی کە باسی لێوەدەکرێت لە دۆخێکی سەرلێشێواویدایە کە هاوتایە لەگەڵ چەمکی ئەنۆمیەی دورکهایم.

دابڕانی تاک لە ڕوانگەی دەروناسی کۆمەڵایەتییەوە

لە سەرەوەدا ئێمە دابڕانی کۆمەڵایەتیمان هێنایە بەر باس و لێکدانەوەوە، لێرەدا دەپەرژێینە سەر لایەنی تاک وەکو سوژەیەکی گرینگی کۆمەڵایەتی و لەم نێوانەدا چەند ڕەهەندێک لەوانە: دابڕانی کۆمەڵایەتی و تێکچونی ڕێکخستنی دەرونی، قەیرانی ناسنامە و دابڕانی تاک لێکدانەوە و شیکارییان بۆ دەکرێت .

-دابڕانی کۆمەڵایەتی و تێکچونی ڕێکخستنی دەرونی

لە دەروناسی کۆمەڵایەتیدا دەتوانرێت گۆشەگیری وەک فاکتەری نەرێنی لە خۆگونجاندن و گونجانی دەرونی مرۆڤدا هەژمار بکرێت. توێژینەوەکان دەریانخستوە، کە کەسانی گۆشەگیر زیاتر توشی خەمۆکی و دڵەڕاوکێ و تێکچونی مەعریفی دەبن. لەو دەقدا کارەکتەری چیرۆکەکە خۆی لە دۆخێکدا دەبینێتەوە کە لە کارلێکی کۆمەڵایەتی بێبەشە و ئەم دۆخە جۆرێک لە بێدەسەڵاتی دروستکردوە. چەمکی بێدەسەڵاتی ، ئاماژەیە بۆ دۆخێک کە مرۆڤ پێیوایە هیچ کۆنترۆڵێکی بەسەر بارودۆخەکەیدا نییە و لە ئەنجامدا بە شێوەیەکی پاسیڤ ئەو دۆخە قبوڵ دەکات. هەر لە سەرەتاوە کارەکتەری ئەم دەقە گۆشەگیریی خۆی بە چارەنوسێکی یەکجاری دەزانێت کە ناتوانرێت بگۆڕدرێت. ئەمیش کاریگەریی هەیەلە سەر لایەنی دەرونی کار ئەکتەرەک

-قەیرانی ناسنامە و دابڕانی تاک

ڕەهەندێکی تری دەرونی گۆشەگیری بریتییە لە قەیرانی شوناس بێگومان شوناس کاریگەریی لەسەر لایەنی دەرونی کار ئەکتەری چیرۆکەکە هەیە. لە دەقەکەدا ڕستەی " حەیفم ناچێ کە تا وەکو ئێستا کەس بێزی نەهاتووە کچەکەی، یان خوشکەکەی خۆیم دەقەبیل بکا." جۆرێک لە بێهیوایی شوناسانە دەگەیەنێت. کارەکتەرەکە هەست دەکات کە نەیتوانیوە جێگەی خۆی لە کۆمەڵگادا بدۆزێتەوە و تەنانەت شکستی هێناوە لە لایەنی پەیوەندی سۆزداری. ئەم هەستکردنە بە شکست و بێبەشی کۆمەڵایەتی یەکێکە لە دەرەنجامە گرنگەکانی گۆشەگیری لەسەر ئاستی تاک.

ڕەخنەی نیشانەیی و پێکهاتەیی لە دەق

لەم دەقەدا وشەکانی خۆڵڕێژی، تەنیا، ڕەبەن، حەیف هەموویان مانای نەرێنییان هەیە و ئاماژەن بۆ دۆخێکی پڕ لە پەشیمانی و گۆشەگیری. وەکو مێتافۆرێک بۆ تەنیایی و بێهودەیی دەکەن، وشەی "تەنیایی" یەکێکە لە توخمە سەرەکییەکانی نوێنەرایەتیکردنی گۆشەگیری. لە ئاستی ستراکتورالیزمدا ڕستەکانی ناودەقەکان ڕەنگدانەوەی دۆخی ناوەوەی کارەکتەرەکانە. بەکارهێنانی ڕستە تاڕادەیەک درێژ لەگەڵ زنجیرەیەک وشەی نەرێنی ئاماژە بۆ جۆرێک لە خۆگۆڕینی توند و ململانێی فیکری دەکەن. ڕستەکانی وەک "بەجێی هێشتم..." جۆرێک لە ناکۆتایی دەگەیەنن کە چ لە ڕوی ڕێزمانی و چ لە ڕوی چەمکییەوە هەستی نادڵنیایی و گۆشەگیری چڕتر دەکاتەوە. دابڕانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی لە دەقی هەڵبژێردراودا تەنیا ڕەنگدانەوەی قەیرانە کەسییەکانی کارەکتەری ناو چیرۆکەکە نییە، بەڵکو ئاماژەیە بۆ ئەو بارودۆخە کۆمەڵایەتی و کەلتورییەی کۆمەڵگا کە مرۆڤ بەرەو گۆشەگیری دەبات. لەم شیکارییەدا دەرکەوت کە چۆن دەتوانرێت ئەم دابڕانە لە چوارچێوەی تیۆرییەکانی ڕەخنەی کۆمەڵناسی و دەرونی و ئەدەبیدا بکۆڵرێتەوە. لەم ڕوانگەیەوە شێرزاد حەسەن وێنەیەکی فرە چینەیی دابڕانی مرۆڤی مۆدێرن دەخاتە ڕو کە هەم لەسەر ئاستی تاک و هەم لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی گرنگە.

شیکاری چوارەم: (میریا گیان... ماڵئاوا لە خۆت و لە گۆزە شکاوەکانی دڵ، گەر کەسێک لەو قوتبی باکورەوە هاتووە، ئومێدەوارم گۆزیەکەم بۆ بنێریت کە دەستکردی پەنجە جوانەکانی خۆت بێ، بە مەرجێک کتومت لە گۆزەی دڵە شکاوەکەی ڕەهبەر بچێ. من لێرە بە فرمێسکی خۆم پڕی دەکەم و ئەو گوڵە مۆرەی تیا دەڕوێنم کە ناوی نازانم...هەر ئەوەندە دەزانم کە لای ئێوەی عاشقان ئەو گوڵی ئەڤین و جوانییە دەگۆڕنەوە... دەی ماڵئاوا... میریا... ماڵئاوا... ماڵئاوا لە تۆ و لە گۆزە و لە مینا شکاوەکانی دڵ). (تابلۆیەکی ناتەواو) (لاپەرە ١٥١)

ئەم بەشەی دەقەکە هەستێکی بەهێزی نۆستالژیا و حەسرەتی لەگەڵدایە. "گلەیی دڵ لە تۆدایە، لە باخچەدایە و لە میندایە" حەسرەتی شتێکی ونبوو دەردەبڕێت. بەکارهێنانی وشەکانی پەیوەست بە خۆشەویستی و سروشت (گوڵ، گۆزە) لە پاڵ خەم و خەفەتدا، ئەوە دەردەخات کە کارەکتەری ناو چیرۆکەکە تێوەگلاوە لە قەیرانێکی شوناسدا، کە بەشێکی ڕەگ و ڕیشەی لە ڕابردوی ڕۆمانسی خۆیدا هەیە (.

.شیکردنەوەی ئەم نمونانە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە چۆن تەوەری دەسەڵات، مێژو، ناسنامە و زمان بەیەکەوە گرێدراون. ئەم دەقانە بە کەڵک وەرگرتن لە ڕەخنەی کۆمەڵایەتی و زمانەوانی و دەرونی دەتوانین وەک ڕەنگدانەوەی ئەزموونێکی تاڵ, بەڵام هۆشیارانەی ژیاو سەیر بکرێن کە خوێنەر ناچار دەکات بیر لە بارودۆخی کۆمەڵایەتی و مرۆڤ بکاتەوە.

٤. ئەنجام

١. شیکاریەکان لەسەر بنەمای سەرەکی ئەنجامدراون کە بریتین لە گێڕانەوەی مێژوویی و ڕەخنەی کۆمەڵایەتی، زمان و پێکهاتەی دەربڕین، و سەرلێشێواوی شوناس و بونگەرایی. دابڕانی تاکەکەسی وکۆمەڵ لەم چیرۆکانەدا گەڕانەوە بۆ مێژو و نوێنەرایەتیکردنی هەژاری و ستەم و نایەکسانی کۆمەڵایەتی بە شێوەیەکی ڕەمزی بەبەکارهێنانی وێنەی ئەدەبی و مێتافۆری ئاڵۆز وێنا دەکرێت .

٢. لەم چیرۆکانەدا گەڕانەوە بۆ مێژو و هەژاری و ستەم و نایەکسانی کۆمەڵایەتی بە شێوەیەکی ڕەمزیی بە بەکارهێنانی وێنەی ئەدەبی و مێتافۆری ئاڵۆز وێنا دەکرێت. کارەکتەرەکانی چیرۆکەکە هەمیشە لە بەرامبەر پێکهاتەکانی دەسەڵات و هەژمونیدا ڕوبەڕوی ناسنامە و ململانێی کۆمەڵایەتی دەبنەوە و ئەمەش فەزای چیرۆکەکە دەکاتە سەکۆیەک بۆ ڕەخنەگرتن لە گوتارە باڵادەستەکان.

٣. یەکێک لە گرنگترین دەرەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەوەیە کە بەرهەمەکانی شێرزاد حەسەن لە بۆشاییەکدا دروست نەبوون، بەڵکو لە چوارچێوەیەکی دیاریکراودا پێکهاتون: کۆمەڵگایەک کە تێوەگلاوە لە قەیرانی ناسنامە، سەرکوتکردنی سیاسی، توندوتیژی ی و برینە مێژوییەکان. لەم چوارچێوەیەدا نوسەر نەک هەر ڕەنگدانەوەی دۆخی کۆمەڵایەتییە، بەڵکو بە دووبارە دروستکردنەوەی، ڕەخنە لە گوتاری باڵادەستیش دەگرێت. تەوەرەکانی دووبارەبوونەوەی وەک هەڵاواردن، شکست لە پەیوەندییە مرۆییەکان، تێکچونی دامەزراوەی بنەماڵەیی و چەوساندنەوەی ژنان، هەموویان ڕاستەوخۆ پەیوەستن بە چوارچێوەی کەلتوری کۆمەڵگاوە.

٤. زمان و شێوازی گێڕانەوەی نوسەر تێکەڵەیەک لە خەیاڵ و واقیع دەخاتە ڕو، کە لە ڕێگەیەوە سنوری نێوان واقیعی و خەیاڵی دەشکێت و خوێنەر بەرەو بیرکردنەوە لە دۆخی کۆمەڵایەتی و مێژویی دەبات.

٥. چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەن ڕەنگدانەوەی واقیعی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەن،هەروەها ئامرازێک بۆ بەرەنگاربوونەوەی گوتارە باڵادەستەکان و بیرکردنەوە لە چەمکەکانی دەسەڵات و شوناس و گۆڕانی کۆمەڵایەتی.

٦. ئەم لێکۆڵینەوەیەی ئێستا بە تیشک خستنە سەر شیکارییەکی ڕەخنەیی-کۆمەڵایەتی بۆ کۆمەڵە چیرۆکی شێرزاد حەسەن، بەتایبەتی بەرهەمی سەرەکی "پیرەپەپولەکانی ئێواران"، هەوڵ دەدات نیشانی بدات کە ئەدەبیاتی هاوچەرخی کوردی چۆن دەتوانێت ڕەنگدانەوەی و ڕەخنە لە پێکهاتە ئاڵۆز و تێکەڵاوەکانی کۆمەڵایەتی، سیاسی، و کەلتوریی لە چوارچێوەی کۆمەڵگا چەوساوەکاندا بگرێت.

٧. بە گشتی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەریخست کە پیرەپەپولەکانی ئێواران دەتوانرێت لە چوارچێوەی جیاوازدا شیبکرێتەوە؛ ئەم بەرهەمە لە لایەک بە قووڵی تێوەگلاوە لە پرسە کۆمەڵایەتی و مێژووییەکان و لە لایەکی تریشەوە لە ئاستی زمانەوانی و دەربڕین داهێنانەکانی تێدایە کە دەیکاتە نمونەیەکی بەرچاوی ئەدەبیاتی مۆدێرنی کوردی. لە کۆتاییدا ئەو قەیرانە شوناس و سەرلێشێواوییەی لە کارەکتەرەکانی ئەم چیرۆکانەدا دەبینرێت، ڕەنگدانەوەی دۆخی ئاڵۆزی مرۆڤی هاوچەرخە لە کۆمەڵگایەکدا کە لە نێوان ڕابردویەکی تاڵ و داهاتوویەکی نادیاردا گیر بووە.

سەرچاوەکان

حسێن، هیمداد (٢٠٠٧). دەروازەیەک بۆ ڕەخنەی ئەدەبی نوێی کوردی. دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر

حەسەن،شێرزاد (٢٠١٧). پیرە پەپوولەکانی ئێواران ،چاپ غەزەل نوس،چاپخانەی تاران، سلێمانی

الرحمانی، ئەحمەد (٢٠٢١). تیۆرەکانی ڕەخنەی ئەدەبی و پراکتیزەکردنیان. ئاوێر، هەولێر.

ڕەسووڵ، ڕەسووڵ حەمەد (٢٠١٣). جیهانبینی لە ڕۆمانی کوردیدا کورمانجی خواروو ساڵی ٢٠٠٠ بۆ ٢٠١٠، چاپخانەی کەمال، چاپی یەکەم، سلێمانی

قادر، کارزا موحسین، ئیبراهیم ، سەمیر ئەحمەد (٢٠٢٣). سێیانەی ئایین و ژن و مەرگدۆستی لە ڕۆمانی (دواشەوی دابەزینی عیسا)ی شێرزاد حەسەن لە ڕوانگەی تیۆری ڕەخنەی کولتوورییەوە. گۆڤاری ئاکادیمیای کوردی، ژمارە (٥٧)

مەعرووف، کەمال (٢٠١٢). تیۆرە نوێیەکانی ڕەخنەی ئەدەبی. بەڕێوەبەرێتی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، چاپخانەی لەریا، سلێمانی

مەنتیک، حەمە (٢٠١٨). مێتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبی. چاپخانەی تەفسیر، هەولێر. یاسین حسەین، هەرسین (٢٠٢٣). ڕەهەندی کۆمەڵایەتی لە شێعرەکانی (سەلام سەعید مەولوود)دا. نامەی ماستەری کۆلێژی پەروەردەی زانکۆی سلێمانی: سلێمانی

ئیمامی، نەسروڵڵا (٢٠١٨). بنەما و مێتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبی. وەرگێڕانی لە فارسییەوە، سەنگەر نازم و هیمداد حوسێن. ناوەندی بڵاوکردنەوەی ئاوێر،چاپی یەکەم، هەولێر

ئەسەد، فواد (٢٠٠٣). ڕەخنەی ئاینی ، فەلسەفەی ڕەخنە و پەیوەندی دانی تایبەتیەکان، هەولێر

أمين، أحمد. (٢٠١٢). النقد الأدبي. القاهرة: دار النهضة العربية.

ضيف، شوقي (١٩٥٤). النقد. الدار المعارف

فوکو، میشل (١٩٧٧). نظم و نظارت،باقرپرهام، پاریس: انتشارات سوربون.

کانت، ایمانوئل. (1788). نقد عقل محض (ترجمه: محمد رضا صفا). تهران: انتشارات امیرکبیر.

گرامشی، آنتونی (١٩٧١). هژمونی و فرهنگ، نیویورک: انتشارات بین‌المللی.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp51-59

مجموعة قصص شيرزاد حسن " عجائز فراشات الغسق"من وجمة نظر النقد الاجتماعي

ملخص

تعتبر مجموعة قصص شيرزاد حسن " عجائز فراشات الغسق" واحدة من أهم أعمال الأدب الكردي المعاصر، والتي تعكس القضايا الاجتماعية والثقافية والتاريخية للمجتمع الكردي. ومن خلال روايات متعددة الطبقات واستخدام الرموز والاستعارات الأدبية، تحلل هذه المجموعة الهوية، والصراع بين التقليد والحداثة، ومسألة الإقصاء الاجتماعي. باستخدام منهج النقد النقد الاجتماعى ، تسعى الدراسة الحالية إلى استكشاف الطرق التي يتم بها تمثيل الحقائق الاجتماعية في هذا العمل. وفي هذا الصدد، تم استخدام مفاهيم مثل السلطة والخطاب السائد والمقاومة وأزمة الهوية كأطر تحليلية. وأظهرت نتائج الدراسة أن شيرزاد حسن استخدم تقنيات السرد الحديثة مثل تعدد الأصوات، تصور الواقعية السحرية والسرد غير الخطي بيئة اجتماعية معينة تتورط فيها الشخصيات في تناقضات ثقافية وتاريخية. لا تعكس هذه المجموعة من القصص حالة المجتمع فحسب، بل توفر أيضًا منصة للتفكير في هياكل السلطة والطرق التي تعيد بها إنتاج الأيديولوجية السائدة. ويشير تحليل هذا العمل إلى أن الخيال، بالإضافة إلى بعده الجمالي، يمكن أن يكون بمثابة وسيلة لفهم الوضع الاجتماعي ونقد الهياكل الثقافية. شيرزاد حسن، باعتباره أحد أدباء الأدب الكردي البارزين، تناول القضايا الاجتماعية بطريقة إبداعية في أعماله واستطاع تقديم صورة واقعية للتحديات الثقافية والاجتماعية التي يواجمها المجتمع الكردي.تسعى هذه الورقة إلى استكشاف كيف يمكن لهذه الفتاة في مجتمع يعاني من قضايا معقدة مثل التمييز الطبقي، وقضايا النوع الاجتماعي، وعدم المساواة الاجتماعية، أن تصبح الأدب أداة للوعي الاجتماعي والنقد.تعتبر أعمال شيرزاد حسن أمثلة على الأدب الذي ينتقد الوضع الاجتماعي والسياسي في ذلك الوقت بناءً على قوة السرد، وهي تعكس خطابات السلطة وعدم المساواة والتفاعل الاجتماعي.

الكلمات المفتاحية: النقد الاجتماعى، عجائز فراشات الغسق ،ثقافة ، الهوية، السلطة.

The Collection Stories of the Old Butterflies of he Evening From the Perspective of Social Criticism

ABSTRACT

The collection of stories (The old butterflies of the evening) which belongs to The great author (Sherzad Hassan) is one of the most important works of the contemporary Kurdish literature that reflects the social , cultural and historical issues of Kurdish society. This collection applies a multi-layered experiences with using metaphorical signs of literature to explain the struggle between traditional and modernity in which leads to explain the question of social oppression .This research by using the method of social literary criticism …attempts to examine the ways to proof that the social facts are really representative in this literary work . In this regard the concepts such as power ,high discourse ،the crisis of identity , have been used as an analytical framework . The conclusions of the study shows that the author (Sherzad Hassan) by taking advantage of the modern narrative such as polyphony ,and mystical realism represents a reality of a social environment in which the characters involved in cultural and historical contradictions . This collection of stories are not only the reflection of the society crises but also a platform of thinking of the power structures and this patterns which reproduce the dominant ideology . By analyzing this great work we find out that

KEYWORDS : Social criticism, The old butterflies of the evening, Culture, Identity, Authority.